

cjeline. Tako se 1989. godina, koju je ljevica po cijelom svijetu planirala proslaviti kao dvjestogodišnjicu Francuske revolucije, pretvorila u nešto posve drugo: pravu godinu revolucija protiv etabliranog marksizma-lenjinizma.

Knjiga *Moderna vremena* iznimno je djelo u kojem autor složenu povijesnu tematiku predstavlja na pregledan i sveobuhvatan način. To opsežno djelo podijeljeno je na dvadeset poglavlja u kojima autor dotiče gotovo sve zemlje svijeta, analizira njihovu vanjsku politiku, unutarnjopolitičke probleme, krize, uspone i "povijesne nepravde". Pritom ne zaobilazi neugodne epizode povijesti, nego pokušava nepristrano objasniti okolnosti njihova nastanka. Opisuje i karakter vodećih političara i povijesnih ličnosti, nastojeći i njime objasniti njihovo političko ili društveno djelovanje. Johnson piše jednostavno, pitko i dinamično i na taj način potpuno zaokuplja pažnju čitatelja. *Moderna vremena* obiluju i slikovnim materijalom, fotografijama ljudi i događaja, što im daje dodatnu vrijednost. Ta je knjiga nezaobilazna za one struke koje prate povijest 20. stoljeća, a to su prvenstveno, uz povjesničare, politolozi, sociolozi i novinari, ali je isto tako izuzetno interesantna i korisna i za šire čitateljstvo.

Bruno Korea Gajski

Prikaz

Miloš Krpan Izabrani spisi

DAF, Zagreb, 2010, 263 str.

Miloš Krpan bio je jedan od vodećih radničkih prvaka u Slavoniji na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. Osim što je aktivno sudjelovao u radničkom pokretu, pisao je članke koji su izlazili u *Posavskoj Hrvatskoj*, *Slobodi* te *Hrvatskom braniku*. Upravo ti članci čine "izabrane spise" koje je uredio Dejan Dedić u sklopu biblioteke "Studije i pretisci".

Unatoč činjenici da je radnički pokret činio "centar domaćeg historijskog istraživanja" u drugoj polovici 20. stoljeća, brodski je učitelj Miloš Krpan izuzet iz opće povijesti radničkog pokreta. Ipak, postoje "male znanstvene oaze" koje sadrže određene podatke u vezi s Milošem Krpanom. Radi se uglavnom o radovima slavonskobrodskih povjesničara, poput Ivana Jelića i Ivana Kovačevića.

Nakon detaljne analize radničkog pokreta tijekom druge polovice 20. stoljeća, domaća je znanost poslije 90-ih godina prestala istraživati radnički pokret i sindikate. Međutim, inozemna literatura obiluje izdanjima koja govore o radničkom pokretu, sindikatima i ulozi sindikata u kapitalističkom dobu. Među mnogobrojnim naslovima ističe se knjiga Michaela Mauera pod naslovom *The Union Member's Complete Guide: Everything You Want and Need to Know about Working Union*, zatim knjiga

Thomasa Geoghegana, izdana 2004. godine, pod naslovom *Which Side Are You On?: Trying to Be for Labor When It's Flat on Its Back* te knjiga *Solidarity Divided: The Crisis in Organized Labor and a New Path toward Social Justice* autora Billa Fletchera Jr.-a i Fernanda Gapasina.

Tema radničkih pokreta i sindikata trebala bi biti posebno aktualna danas, kada neoliberalni sustav krči put k sve većoj zaradi snižavajući cijenu rada. Ako se pristane uz mišljenje kako se ljevica nalazi u krizi, tada je sasvim logično da i sindikati proživljavaju određenu krizu. Međutim, generalni štrajkovi u Grčkoj, Čileu i Španjolskoj pokazuju da unatoč određenoj krizi političke ljevice radnički pokret ima snage za djelovanje. Ipak, sve se češće propituje snaga tradicionalnog sindikalizma koji je velikim dijelom obilježen birokracijom i korupcijom svojih vođa. Stoga se nasuprot standardnoj sindikalnoj organizaciji kao odgovor nudi anarhosindikalizam. Cilj je anarhosindikalizma radničko samoodlučivanje. Prema tome modelu radnike ne predstavljaju sindikalni vođe, već se predstavljaju sami.

Počeci sindikalnog udruživanja u Hrvatskoj sežu u drugu polovicu 19. stoljeća. U početku svoje borbe radnici nisu bili organizirani. Protesti protiv poslodavaca bili su stihijski i nepripremljeni. Početni su se oblici radničke borbe sastojali od bježanja s posla, masovne krađe, razbijanja i paljenja poslovnih objekata. S vremenom su se radnici počeli organizirati i koordinirano djelovati. Krpan navodi kako se Hrvati slabo udružuju u obrani zajedničkih interesa, a i one organizacije koje se osnuju "naglo sinu, još brže minu". Smatra kako nema velebnije pojave od radničkih udruženja. Pišući o radnicima unutar organiziranih

društava, navodi kako oni "Plaćaju porez u stranačku blagajnu, posjećuju skupštine i naobrazna društva, pripravljaju se za predavanja bilo svoje struke, bilo znanstvena. I ti često neznaš ili si med tisućama odra panaca ili u kakovoj učenoj akademiji, kad se na polju svake znanosti prepirke razpre du" (132).

Potkraj 19. stoljeća u Hrvatskoj je zabilježena pojava industrijskog radništva i razvoja industrije. Međutim, taj se razvoj odvijao u strogim okvirima Austro-Ugarske Monarhije koja ga je diktirala. Kao posljedica razvoja industrija pojavilo se i radništvo, koje se polako organiziralo i postavljalo vrlo jasne ciljeve. U tom periodu osniva se Socijaldemokratska stranka Hrvatske i Slavonije. To je razdoblje obilježeno brojnim progonima radnika i gušenjem radničkog pokreta.

U početku svoje borbe radnici su bili prisiljeni djelovati ilegalno. Osim ilegalnog djelovanja radnički je pokret u svojim počecima obilježen i stalnim progonima. Radnici su optuživani da su pristaše "nihilističke stranke" (socijaldemokratske). Nakon što bi vlasti otkrile da su pojedini radnici pripadnici tajnih socijaldemokratskih grupa, oni bi bili protjerani s "područja kraljevinah Hrvatske i Slavonije". Takvo je stanje obilježilo razvitak kapitalističkih odnosa na području Slavonije.

Radnički pokret u Hrvatskoj je bio pod utjecajem austromarksizma i stranih radnika. Krpan u jednom svom članku navodi kako su upravo socijalizam u Slavoniju donijeli stranci. "Nazarenstvo i socijalizam u Slavoniji kod seljaka pospješuju osobito naseljenici Niemci, Magjari i Rusini, a socijalizam Česi pogotovo" (106). Stranci su također bili označeni i kao "uzroci prevelikog štrajkovanja" u Slavoniji. Sukladno

tome, jedan od razloga prvog generalnog štrajka u Osijeku 1905, kako je navodila osječka *Naroda obrana*, bilo je “potpirivanje od strane stranih radnika” koji su “biljku štrajkovanja iz stranih krajeva ovamo donieli”. Upravo su ta tri elementa – ilegalnost, progoni i utjecaj stranaca – obilježila početke radničkog pokreta u Hrvatskoj.

Miloš Krpan djelovao je u uvjetima u kojima se radno mjesto nazivalo “stratištem” i u vremenu kada su radno vrijeme određivali poslodavci. Radnici su se našli u metežu nagomilane birokracije, lihvarenja i špekulacije. U takvim je uvjetima Krpan napisao “O sudbino, čuvaj moj narod od manah bogatih, i zločinstva potrebnih” (27). Analizirajući tadašnje društvo, Krpan navodi kako je ono “Opijeno modom i uživanjem sjedne strane, sgraža se nad pojavi anarhizma, nihilizma, komunizma, dapače čak i nad socijalizmom” (43).

Krpana su ljudi doživljavali kao “neformalnog pučkog pravobranitelja”. Stoga su ga često pozvali u svoja sela da “iznese u javnost” neprilike koje trpe. Tako su ga pozvali u jedno selo pokraj Đakova gdje su seoski upravitelj i nekolicina njegovih pristaša “gazili seljane”. Međutim, vlasti su Krpanu zabranile dolazak u selo. Taj primjer potvrđuje koliko je ulogu imao Miloš Krpan na području Slavonije u “zaštiti slabijih”.

Miloša Krpana, ističe Dejan Dedić, nemoguće je jednodimenzionalno odrediti. U Krpanovu djelovanju, kako navodi urednik ove knjige, nailazimo na “ideološku neodređenost”. Njegovo je djelovanje obilježeno socijalističkim utopizmom, socijalizmom, narodnjaštvom i anarhizmom. Stoga Krpan vješto izmiče pokušajima političkog etiketiranja. Osim “političkim koloritom” Krpanov je privatni život obilježen brojnim zanimljivostima. Zbog političkog

djelovanja, koje se poklapa s vladavinom Khuena Héderváryja, bio je izvrnut brojnim progonima. Osim što je često bio u zatvoru, Krpan je nakon radničkih progona krajem 19. stoljeća bio dva puta upućen na psihijatrijsko promatranje u Kraljevski zemaljski zavod za umobolne u Stenjevcu. Svoj san o “slobodi, bratstvu i jednakosti” pokušao je ostvariti osnivanjem anarho-sindikalističke komune u Duboviku pokraj Slavenskog Broda. Nažalost, komuna nikada nije zaživjela.

Krpan se oštro odnosio prema građanskom društvu i ondašnjim kapitalistima u kojima je vidio najveće neprijatelje svoga naroda. Pisao je kako je kapitalistima glavni idol novac te kako oni zbog njega “gore zlo od bilo kakvih barbara” čine. Pod krinkom patriotizma kapitalisti rade za sebe i svoje džepove.

Iako je u početku bio član Socijaldemokratske stranke Hrvatske i Slavonije, nakon štrajka 1906. godine u Brodu na Savi i sukoba s Vilimom Bukšekom napušta stranku. Krpan je smatrao kako socijaldemokrate “krasi kukavština”. Naveo je primjere francuskih socijalista Vivianija, Mileranda i Brianda koji “stekoše ministarske lisstnice, provrgoše se u krotke janjice”. Slično je Krpan opisivao i hrvatske socijaldemokrate koji se “slizaše sa Supilom i Lorkovićem, za volju saborske štipendije i upuštaše se u izborne pijače i derače i kvarjenje naroda” (165).

Nakon istupa iz Socijaldemokratske stranke Krpan se okrenuo anarhokomunizmu i “teoriji uzajamne pomoći”. Često je u svojim tekstovima citirao Kropotkina. Stoga na tragu “teorije uzajamne pomoći” Krpan, kako je prethodno navedeno, pokušava osnovati anarhokomunističku koloniju 1909. godine u selu Duboviku kod Slavon-

skog Broda. Objavio je poziv za sudjelovanje u osnivanju komune u listu *Wohlstand für Alle*. Premda se odazvala nekolicina Švicaraca, komuna nije nikada zaživjela.

Krpan je na tragu učenja Kropotkina i Malateste promicao slobodu misli. Osim njih čitao je i Voltairea, Marxa, Reclusa, Bakunjinu, Engelsa i Lassellea. Zahvaljujući iskustvu s putovanja brojnim europskim, azijskim i afričkim zemljama te Sjevernom Amerikom, uspio je radnicima u Brodu na Savi, udaljenim od anarhističkih centara u Austro-Ugarskoj poput Praga ili Trsta, približiti ideju radničke borbe.

Krpan je Prvi svjetski rat dočekao kao njegov veliki neprijatelj. Za razliku od većine pripadnika Druge internacionale otvoreno je kritizirao pristajanje socijalista uz domaću buržoaziju u njezinu ratnom pohodu. To ga je ponovno označilo kao neprijatelja. Krpan je i ovdje kao i mnogo puta ranije stao uz manjinu nasuprot dominantnoj većini. Većina je socijalista slijedila Drugu internacionalu u pogledu odnosa prema Prvom svjetskom ratu. Međutim, Krpan je ponovno ustao protiv izrabljivanja radnika u svrhu ostvarivanja buržoazijskih težnji.

Krpan je nakon Prvog svjetskog rata nastavio aktivno sudjelovati u radničkom pokretu. Vlasti su ga progonile do kraja života. Umro je 1931. godine.

Krpana se danas postavlja u okvire začetka anarhizma na prostoru Hrvatske. Njegova je ideja stvaranja anarhokomunističke komune prvi anarhistički pothvat na prostoru Hrvatske. Iako je godinama bio na marginama proučavanja radničkog pokreta, danas Krpan u okvirima proučavanja anarhizma dobiva zasluženo mjesto i "dijagnozu revolucionara".

Ana Rajković

Prikaz

Mihail Riklin
**Komunizam kao religija.
 Intelektualci i Oktobarska
 revolucija**

Fraktura, Zagreb, 2010, 205 str.

Djelo ruskog filozofa s njemačkom adresom Mihaila Riklina *Komunizam kao religija. Intelektualci i Oktobarska revolucija* mnogo toga duguje Jacquesu Derridau. Dug velikom učitelju čiji je bio asistent naznačen je kratkom posvetom na početku knjige, ali i mnogim referencama unutar nje; cijela se knjiga javlja kao pokušaj daljnjeg razrađivanja teza s vremenskim odmakom od gotovo dvadeset godina, objavljenih u knjizi *Derrida u Moskvi* koja je nastala u suautorstvu Riklina i Derridaa. U tom djelu Derrida uzima u zadatak da raščisti stvar s jednim specifičnim književnim žanrom za čiji naziv predlaže "povratci iz SSSR-a", prema glasovitoj knjizi Andréa Gidea. Kako prvi put u Moskvi dolazi na vrhuncu trajanja perestrojke 1990. godine, dok se još ne zna kamo će njezini rezultati dovesti, a Oktobarsku revoluciju drži odlučujućim trenutkom u povijesti čovječanstva, događajem čije obećanje još nije ispunjeno (ovdje čitatelja valja uputiti na Derridaovu knjigu *Sablasti Marxa*), Derrida najavljuje definitivni kraj tog žanra, istovremeno pokušavajući objasniti zašto je nemoguć njegov vlastiti "povratak", a što ga sprečava da jednostavno ispriča putovanje u domovinu soci-